

Okoliczności sprawy a dowodzenie w procesie o nieważność małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis*

The circumstances of the case and proving in a trial for nullity of a marriage *ob exclusionem indissolubilitatis*

Ks. dr hab. Jan Krajczyński, prof. ucz.

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

ORCID 0000-0001-9170-4449

e-mail: j.krajczynski@uksw.edu.pl

Streszczenie: Opracowanie jest kolejnym przyczynkiem do zgłębienia, w drodze analizy, merytorycznego bogactwa orzeczeń sędziów Roty Rzymskiej w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności. Stanowi próbę zebrania i przedłożenia wybranych zasad prawnych dotyczących okoliczności sprawy, które formułują członkowie zwyczajnego trybunału ustanowionego przez Biskupa Rzymskiego dla przyjmowania apelacji (kan. 1443 KPK/83). Poniższe uwagi dotyczące dowodzenia w sprawach o nieważność małżeństwa *ob exclusionem boni sacramenti* z uwzględnieniem, jak chce Jan Paweł II, „konkretnych uwarunkowań każdego poszczególnego związku”¹, stanowią kontynuację rozważań zawartych w artykule pt. „Badanie okoliczności, które pomagają ustalić myślenie i wolę domniemanego symulanta w sprawach o nieważność małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis*”².

Słowa kluczowe: małżeństwo, proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa, wyłączenie nierozzerwalności małżeństwa, dowodzenie, dowód, okoliczności sprawy, okoliczności osoby, okoliczności małżeństwa, okoliczności czasu i miejsca

Abstract: The study is another contribution to exploring, through an analysis, the substantive wealth of judgments of the Roman Rota judges in cases for nullity of marriage due to the exclusion of indissolubility. It is an attempt to collect and present selected legal principles concerning the circumstances of the case, which are formulated by the members of the

¹ IOANNES PAULUS II, *Allocutio Ad Rotam Romanam habita*, AAS 96 (2004), s. 351. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej „Odkryć na nowo prawdę, dobro i piękno małżeństwa”*, 29.01.2004, L'Osservatore Romano 4 (262) (2004), s. 36, nr 6.

² Por. J. KRAJCZYŃSKI, *Badanie okoliczności, które pomagają ustalić myślenie i wolę domniemanego symulanta w sprawach o nieważność małżeństwa ob exclusionem indissolubilitatis*, Ius Matrimoniale 32 (2021) nr 2, s. 21-48.

ordinary tribunal established by the Roman Pontiff for receiving an appeal (can. 1443 CIC/83). The following remarks on proving in cases of nullity of marriage *ob exclusionem boni sacramenti*, taking into account, as John Paul II wants, „specific conditions of each individual relationship”, constitute a continuation of the considerations contained in the article entitled „Study of the circumstances that help to establish the thinking and will of the alleged simulator in cases of nullity of marriage *ob exclusionem indissolubilitatis*”.

Keywords: marriage, trial of nullity of marriage, exclusion of the indissolubility of marriage, proving, evidence, circumstances of the case, circumstances of the person, circumstances of marriage, circumstances of time and place

Treść: Wstęp. 1. Dowodzenie pośrednie symulacji zgody małżeńskiej na podstawie okoliczności sprawy. 2. Okoliczności pomagające ustalić wartość poszczególnych środków dowodowych. 2.1. Okoliczności, które mają wpływ na wartość dowodową przyznania się symulanta. 2.2. Okoliczności, jakie należy zbadać w przypadku zaprzeczenia dokonania symulacji. 2.3. Okoliczności mające wpływ na wartość dowodową zeznań świadków. 2.4. Okoliczności, jakie należy zbadać przy ustalaniu znaczenia dokumentów prywatnych. 3. Wysuwanie domniemań tylko na podstawie faktów określonych, także co do okoliczności. 4. Okoliczności, które należy rozważyć przed wydaniem wyroku w sprawie. 4.1. Okoliczności, które mogą stanowić argument na rzecz wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa. 4.2. Okoliczności, które utrudniają udowodnienie symulacji zgody małżeńskiej. 5. Znaczenie dowodowe okoliczności sprawy.

Wstęp

Sędzia, który orzeka w sprawie o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia dobra sakramentu, nie określa prawdy stosującej się do jakiegoś nieokreślonego związku małżeńskiego. Sentencja wyroku w sprawie o nieważność małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis* nie jest oparta na pewnych z góry przyjętych założeniach odnoszących się do małżeństwa w ogólności, którego istotnym przymiotem jest nierozzerwalność. Wspomniane orzeczenie, stanowiące wynik pozytywny dowodzenia, nie jest oderwane od rzeczywistości, nieoparte na faktach. Przeciwnie, to moralnie pewne przekonanie sędziego co do słuszności twierdzeń strony procesowej³ odnosi się wprost do małżeństwa konkretnych osób, które zawarły wspomniane przymierze w ściśle określonych warunkach osobowych, czasowych i miejscowych. Jak zastrzega Jan Paweł II, prawda, którą

³ Por. T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 105.

sędzia ma ustalić, nie dotyczy tylko abstrakcyjnych wydarzeń ani martwych przepisów, ale konkretnego człowieka, obarczonego być może ułomnościami i słabościami, ale mimo to obdarzonego zawsze niezbywalną godnością, płynącą stąd, że jest on obrazem Boga. Ten unikalny charakter dotyczy jednostki ludzkiej, pojmowanej nie w sposób abstrakcyjny, lecz zanurzonej w konkretnej rzeczywistości historycznej, etnicznej, społecznej i przede wszystkim kulturalnej, która go charakteryzuje w jego szczególności⁴.

Wspomniane uwarunkowania natury proceduralnej co do konieczności wnikliwej oceny i rozpatrzenia każdego poszczególnego przypadku, z uwzględnieniem indywidualnych cech domniemanego symulanta i jego szczególnej kultury w jakiej wzrastał i podejmował decyzję o zawarciu małżeństwa, wyraźnie eksponują sędziowie Roty Rzymskiej, którzy orzekają w sprawach o nieważność małżeństwa *ob exclusionem boni sacramenti*. Jak wiadomo, zasady prawne przyjęte w jurejurisprudencji rotalnej i w praktyce Kurii Rzymskiej, posiadają szczególny walor poznawczy i normatywny. Zgodnie bowiem z przepisem kan. 19 KPK/83, jeśli w określonej kwestii brak wyraźnej ustawy, powszechnej lub partykularnej albo prawa zwyczajowego, wspomniane zasady należy bezwzględnie stosować w podobnych sprawach. Innymi słowy, sędzia, który w imieniu Kościoła odpowiada na pytanie o ważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności, powinien bezwzględnie rozstrzygnąć wspomnianą kwestię z uwzględnieniem zasad prawa przyjętych przez stałą i powszechną jurejurisprudencję Roty Rzymskiej.

Niniejsze opracowanie, będące kolejnym przyczynkiem do zgłębienia, w drodze analizy, merytorycznego bogactwa orzeczeń sędziów Roty Rzymskiej w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności, stanowi próbę zebrania i przedłożenia wybranych zasad prawnych dotyczących okoliczności sprawy, które formułują wspomniani członkowie tego zwyczajnego trybunału ustanowionego przez Biskupa Rzymskiego

⁴ Por. IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Romanae Rotae iudices habita*, AAS 88 (1996), s. 776.

dla przyjmowania apelacji (por. kan. 1443 KPK/83). Poniższe uwagi dotyczące dowodzenia w sprawach o nieważność małżeństwa *ob exclusionem boni sacramenti* z uwzględnieniem, jak chce Jan Paweł II, „konkretnych uwarunkowań każdego poszczególnego związku”⁵, stanowią kontynuację rozważań zawartych w artykule pt. „Badanie okoliczności, które pomagają ustalić myślenie i wolę domniemanego symulanta w sprawach o nieważność małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis*”⁶.

1. Dowodzenie pośrednie symulacji zgody małżeńskiej na podstawie okoliczności sprawy

Okoliczności małżeństwa, osoby, miejsca i czasu, stwierdzone w ramach instrukcji sprawy, nie tylko pomagają ustalić myślenie i kształt postanowień przedślubnych domniemanego symulanta. Wspomniane czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, obiektywne i subiektywne, uprzednie, towarzyszące i następcze, mają też istotny wpływ na samo dowodzenie wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa. W tym ostatnim przypadku w rachubę wchodzi różne funkcje wymienionych okoliczności sprawy. Po pierwsze, okoliczności te mogą stanowić pomoc w ustaleniu mocy dowodowej wybranych środków dowodowych. Po drugie, czynniki te jako dookreślające fakty, mogą pomóc w wysuwaniu presumpcji sędziowskich. W końcu jako istotny element pośredniego dowodzenia symulacji zgody małżeńskiej, niektóre z tych okoliczności same w sobie posiadają stosowne znaczenie dowodowe.

Zgodnie z jursprudencją rotalną, wszystkie wymienione wyżej okoliczności sprawy, traktowane łącznie, stanowią jeden z istotnych elementów pośredniego dowodzenia (łac. *probatio indirecta*) symulacji

⁵ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotam Romanam habita*, AAS 96 (2004), s. 351. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej „Odkryć na nowo prawdę, dobro i piękno małżeństwa”*, 29.01.2004, L'Osservatore Romano 4 (262) (2004), s. 36, nr 6.

⁶ Por. J. KRAJCZYŃSKI, *Badanie okoliczności, które pomagają ustalić myślenie i wolę domniemanego symulanta w sprawach o nieważność małżeństwa ob exclusionem indissolubilitatis*, *Ius Matrimoniale* 32 (2021) nr 2, s. 21-48.

zgody małżeńskiej. Bezpośrednio pozorną zgodę małżeńską wykazuje się na podstawie przyznania się domniemanego symulanta, potwierdzonego przez świadków i dokumenty. W przypadku dowodzenia pośredniego bierze się pod uwagę pośrednie środki dowodowe⁷, mianowicie przyczynę symulacji, domniemania i okoliczności⁸.

W zasadzie, zgodnie z przepisem kan. 1536 § 2 KPK/83, w sprawach dotyczących dobra publicznego ocena okoliczności sprawy należy do sędziego; on bada i rozważa okoliczności, o jakich jest mowa wyżej, dokonuje oceny tych pośrednich środków dowodowych zgodnie z systemem swobodnej oceny, wreszcie określa ich moc dowodową (łac. *vis probandi*). Może się jednak zdarzyć, że powinien on posłużyć się w danym przypadku zasadą oceny mieszanej, czyli legalną w połączeniu z oceną swobodną. Tak należy postąpić m.in. wtedy, gdy w sprawie o orzeczenie nieważności małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis* wdrożono postępowanie skrócone przed biskupem (łac. *processus brevior*), tj. wówczas, kiedy – zgodnie z przepisem kan. 1683 nr 2 motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* – przytoczono okoliczności dotyczące faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dowodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność⁹. Tak samo należy się też zachować, ilekroć w myśl wspomnianego motu proprio Papieża Franciszka chodzi o określenie wartości dowodowej

⁷ Wspomniane środki dowodowe, zwane niekiedy dowodami poszlakowymi, niepełnymi lub ze zbiegu okoliczności, nie służą w tym przypadku do wykazania wprost podjęcia pozytywnego aktu woli, o jakim jest mowa w kan. 1101 § 2 KPK/83. Jako środki dowodowe pomocnicze, pozwalają one określić jedynie okoliczności ściśle związane z faktem dowodzonym (łac. *factum probandum*). Na ich podstawie sędzia może wysuwać wnioski o tym, co należy w danym przypadku udowodnić, tj. o tym czy wykluczono istotny przymiot małżeństwa, jakim jest nierozzerwalność. Innymi słowy, na podstawie pośrednich środków dowodowych sędzia wnioskuje o istnieniu faktu dowodzonego.

⁸ Por. Dec. c. CABERLETTI z 3.12.2009 r., RRD 101 (2016), s. 326.

⁹ Por. FRANCISCUS, Lettera apostolica motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus*, quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-967.

przyznania się sądowego i oświadczeń stron, popartych zeznaniami świadków potwierdzającymi ich wiarygodność¹⁰.

Należy wreszcie zastrzec, że sędzia, który rozstrzyga w poszczególnym przypadku zgodnie z zasadą swobodnej oceny, nie może nie uwzględnić w ustalaniu mocy dowodowej określonych okoliczności sprawy zasad prawa, o jakich jest mowa w kan. 19 KPK/83, w tym zgodnej i stałej opinii sędziów Roty Rzymskiej.

Jeśli chodzi o ocenę samych okoliczności małżeństwa, stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności jest możliwe jedynie wtedy, gdy w parze z wszystkimi dowodami i faktami ustalonymi w sprawie idą nie jakieś, ale wyłącznie sprzyjające okoliczności (łac. *favorabiles circumstantiae*) poprzedzające, towarzyszące i następcze. Co więcej – jak zastrzega M. Giannecchini – okoliczności te powinny być bezwzględnie pewne, wyraźnie określone, jednoznaczne i konieczne (łac. *definite, univocae ac urgentes*)¹¹. Innymi słowy, sędzia może orzec nieważność małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis*, jeśli z wszystkimi znanymi mu z akt sprawy faktami i środkami dowodowymi idą w parze bezwzględnie zbieżne, pewne, ściśle określone, niedwuznaczne, nie abstrakcyjne, nie ogólne i nie dopuszczające żadnego zarzutu okoliczności małżeństwa¹².

2. Okoliczności pomagające ustalić wartość poszczególnych środków dowodowych

Zgodnie z jurysprudencją rotalną, okoliczności sprawy mogą w istotnej mierze pomóc w określeniu znaczenia dowodowego wybranych środków dowodowych. Co więcej, w przypadku ewaluacji niektórych

¹⁰ Por. *Tamże*, kan. 1678 § 1.

¹¹ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 10.04.1992 r., RRD 84 (1995), s. 184-185.

¹² Wspomniane okoliczności należy zakwalifikować jako ogólne, jeśli odnoszą się do małżeństwa *in genere*, czyli do małżeństwa jako powszechnie znanej umowy prawnej szczególnego rodzaju, związku prawnego mężczyzny i kobiety, podstawowej instytucji społecznej itp. Okoliczności małżeństwa, o jakich jest mowa w tym przypadku, powinny być szczególne, tj. właściwe dla jednego z kontrahentów, stosujące się wprost do zawartego małżeństwa.

środków dowodowych sędziowie Roty Rzymskiej wprost domagają się wnikliwego zbadania i starannego rozważenia stosownych okoliczności sprawy. Dopiero bowiem wszystkie te okoliczności pozwalają dokonać słusznej interpretacji i oceny wspomnianych dowodów.

2.1. Okoliczności, które mają wpływ na wartość dowodową przyznania się symulanta

Jednym ze środków dowodowych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia dobra sakramentu, który zgodnie z jurysprudencją rotalną powinien być bezwzględnie zbadany i rozważony łącznie ze wszystkimi okolicznościami, jest pozasądowe przyznanie się symulanta (łac. *confessio simulantis extraiudicialis*). Formalny wymóg gruntownego zbadania i rozważenia wszystkich okoliczności takiego przyznania się określono w kan. 1536 § 2 KPK/83. Zgodnie z dyspozycją tego kanonu, „w sprawach dotyczących dobra publicznego, przyznanie się sądowe i oświadczenia stron, które nie stanowią przyznania się, mogą mieć moc dowodową, którą winien ocenić sędzia, uwzględniając pozostałe okoliczności sprawy, ale nie może im przyznać mocy pełnego dowodu, chyba że dochodzą inne elementy, które je ostatecznie wzmacniają”.

Nie podlega dyskusji, że przyznanie się symulanta do wykluczenia pozytywnym aktem woli nierozzerwalności małżeństwa – przedstawione sędziemu przez świadków tego oświadczenia dokonanego poza siedzibą trybunału – może w istotnej mierze przyczynić się do ustalenia prawdy. Co więcej, razem z innymi elementami dowodzenia – o ile nie jest to sprzeczne ze wszystkimi okolicznościami sprawy – wspomniany środek dowodowy może stanowić ważki argument na potwierdzenie wykluczenia istotnego przymiotu małżeństwa¹³. Nie wolno tu jednak zapominać, że wspomniane pozasądowe przyznanie się domniemanego symulanta niekoniecznie musi odzwierciedlać

¹³ Por. Dec. c. PALESTRO z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 65–66; Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 75; Dec. c. STANKIEWICZ z 17.12.1993 r., RRD 85 (1996), s. 783.

prawdę. Innymi słowy, może się zdarzyć, że z powodu zaistnienia pewnych czynników wewnętrznych (np. wola wprowadzenia sędziego w błąd przez domniemanego symulanta, tj. tzw. dysymulacja, lub niedokładne przedstawienie treści usłyszanego oświadczenia przez świadka z powodu ulotnej pamięci) lub zewnętrznych (np. złożenie oświadczenia pozasądowego w czasie podejrzanym) sędzia nie powinien przyznać wspomnianemu pozasądowemu oświadczeniu domniemanego symulanta żadnego znaczenia dowodowego.

W celu rozstrzygnięcia kwestii prawdziwości przyznania domniemanego symulanta, dokonanego wobec świadków poza siedzibą sądu, sędzia powinien starannie zbadać i rozważyć wszystkie okoliczności właściwe temu oświadczeniu. Jedną z fundamentalnych okoliczności w tym przypadku, jest czas złożenia tego oświadczenia pozasądowego. Jurysprudenca rotalna przyznaje mu niemałe znaczenie prawne – które w poszczególnym przypadku określane jest zgodnie z zasadą swobodnej oceny sędziego – jeśli przyznanie to zostało dokonane w czasie niepodejrzanym (łac. *tempus insuspectus*), czyli w okresie kiedy nie istniał żaden powód, który mógłby skłaniać domniemanego symulanta do oszukania otoczenia i sędziego¹⁴. W praktyce, sędziowie Roty Rzymskiej przyznają duże znaczenie dowodowe takiemu przyznaniu się strony, które zostało złożone przed zaślubinami lub przynajmniej bezpośrednio po nich¹⁵. W efekcie sędzia, który chce ustalić moc dowodową przyznania pozasądowego, powinien zbadać i rozważyć nie tylko wszystkie okoliczności dotyczące wiarygodności wewnętrznej i zewnętrznej świadków, którzy to przyznanie się usłyszeli (przyznanie pozasądowe w formie ustnej) lub widzieli (przyznanie pozasądowe dokonane w formie oświadczenia złożonego na piśmie lub w postaci stosownych czynów), ale także dociekać, czy

¹⁴ Por. Dec. c. FALTIN z 9.04.1987 r., RRD 79 (1992), s. 257: „*Extrajudicialis confessio habetur per dicta vel facta et est magni momenti si peragitur «tempore non suspecto», scil. quando adhuc nulla adest ratio qua induci possit coniux ad mentiendum».*”

¹⁵ Por. Dec. c. JARAWAN z 3.03.1983 r., RRD 75 (1988), s. 81; Dec. c. JARAWAN z 26.05.1983 r., RRD 75 (1988), s. 319; Dec. c. CIVILI z 23.10.1991 r., RRD 83 (1994), s. 573.

usłyszeli to lub widzieli w niepodważalnych okolicznościach. Jeśli wspomniane zaznajomienie się bezpośrednich i wiarygodnych świadków z pozasądowym przyznaniem domniemanego symulanta nastąpiło w czasie podejrzanym (np. po rozpadzie zupełnym małżeństwa lub w okresie kiedy domniemany symulant nawiązał intymną relację z inną osobą, z którą pragnie zawrzeć małżeństwo), sędzia powinien zachować szczególną ostrożność i nie przyznawać mu pochopnie znaczenia pomocniczego środka dowodowego.

Sędzia powinien zachować się podobnie, jeśli po starannym zbadaniu i rozważeniu okoliczności poprzedzających, towarzyszących i następczych małżeństwa i pozasądowego przyznania się domniemanego symulanta ustali, że oświadczenie to zostało złożone w sposób niepoważny albo w okolicznościach, które wskazują, iż nie było ono dokonane w pełni swobodnie (np. bez uprzedniego i gruntownego zastanowienia, pod wpływem bardzo silnych emocji bezpośrednio poprzedzających złożenie oświadczenia, pod naciskiem najbliższego otoczenia). Innymi słowy, jeśli wspomniane oświadczenie domniemanego symulanta zostało dokonane w sposób bez troski, w żartach, podczas zabawy, dla spełnienia uporczywych nagabywań przyjaciół lub znajomych sugerujących ewentualne zabezpieczenie się na okoliczność niepomyślnego przebiegu małżeństwa lub w chwili głębokiego wzburzenia, w gniewie czy pod wpływem silnego i gwałtownego wzruszenia, sędzia nie powinien zbyt łatwo przyznawać mu jakiegokolwiek mocy dowodowej¹⁶.

W przypadku dokonywania oceny przyznania się domniemanego symulanta sędzia nie może poprzestać na zbadaniu samej treści złożonego oświadczenia. Nie wolno mu bowiem zapomnieć, że bardziej wymowne od słów są fakty oraz więcej niż słowa znaczą te argumenty,

¹⁶ Por. Dec. c. JARAWAN z 23.02.1987 r., RRD 79 (1992), s. 56; Dec. c. JARAWAN z 1.04.1987 r., RRD 79 (1992), s. 207; Dec. c. GIANNECCHINI z 11.12.1984 r., RRD 76 (1989), s. 613; Dec. c. FUNGHINI z 19.11.1985 r., RRD 77 (1990), s. 507; Dec. c. GIANNECCHINI z 15.07.1986 r., RRD 78 (1991), s. 468; Dec. c. GIANNECCHINI z 19.11.1993 r., RRD 85 (1996), s. 685.

które opierają się na sposobie postępowania osoby¹⁷. W konsekwencji powinien on poddać gruntownej analizie m.in. sposób postępowania i sposób mówienia osoby, która twierdzi, że wykluczyła nierozzerwalność małżeństwa¹⁸. Winien przy tym bezwzględnie pamiętać o naturalnej funkcji okoliczności, które nie tylko objaśniają słowa oraz nadają im bezsporny charakter, ale ujawniają też przyczynę twierdzeń i czynią je bardziej prawdopodobnymi¹⁹. W tym zaś, co dotyczy określenia stanu umysłu kontrahenta (który utrzymuje, że wykluczył dobro sakramentu) niezbite, niewątpliwe i niedopuszczające żadnego zarzutu czyny sprzed małżeństwa – jak podkreśla E. Fiore – wyjaśniają dużo więcej niż najbardziej sugestywne słowa tej osoby²⁰. Analizując samo pozasądowe przyznanie domniemanego symulanta i wszystkie okoliczności osoby, miejsca i czasu poprzedzające oświadczenie, towarzyszące mu i te, które nastąpiły po jego złożeniu, sędzia powinien wreszcie pamiętać o zasadzie, że wymienione przyznanie należy wysnuć nie tyle ze znaczenia słów, jakie wypowiedział lub napisał kontrahent, co z całości elementów dowodzenia²¹.

¹⁷ Por. Dec. c. SERRANO RUIZ z 6.12.1988 r., RRD 80 (1993), s. 727; Dec. c. PALESTRO z 25.01.1989 r., RRD 81 (1994), s. 45; Dec. c. CORSO z 30.05.1990 r., RRD 82 (1994), s. 412-413; Dec. c. CIVILI z 23.10.1991 r., RRD 83 (1994), s. 574; Dec. c. SERRANO RUIZ z 13.12.1991 r., RRD 83 (1994), s. 780; Dec. c. SERRANO RUIZ z 15.01.1993 r., RRD 85 (1996), s. 16; Dec. c. DAVINO z 2.09.1993 r., RRD 85 (1996), s. 617; Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., RRD 89 (2002), s. 253; Dec. c. HUBER z 15.12.1994 r., RRD 86 (1997), s. 737; Dec. c. SABLE z 18.11.1999 r., RRD 91 (2005), s. 679-680; Dec. c. DEFILIPPI z 9.02.2000 r., RRD 92 (2006), s. 145; Dec. c. DEFILIPPI 25.07.2002 r., RRD 94 (2010), s. 477; Dec. c. CIANI z 18.02.2009 r., RRD 101 (2016), s. 4; Dec. c. DEFILIPPI z 5.12.2012 r., RRD 104 (2019), s. 361.

¹⁸ Por. Dec. c. DE JORIO z 17.11.1983 r., RRD 75 (1988), s. 627.

¹⁹ Por. Dec. c. CIANI z 18.02.2009 r., RRD 101 (2016), s. 4.

²⁰ Por. Dec. c. FIORE z 25.06.1983 r., RRD 75 (1988), s. 374.

²¹ Por. Dec. c. CIVILI z 20.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 438.

2.2. Okoliczności, jakie należy zbadać w przypadku zaprzeczenia dokonania symulacji

Dowodzenie wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa jest trudne z natury²², wszak chodzi tu o potwierdzenie – przy pomocy faktów i dowodów²³ – powzięcia aktu woli przeciwnego zewnętrznej zgodzie małżeńskiej, wyrażonej przy pomocy słów lub znaków użytych przy zawieraniu małżeństwa²⁴. Wspomniany pozytywny akt woli przeciwny naturze małżeństwa ma charakter czysto wewnętrzny²⁵. W całej pełni w zasadzie zna go tylko Najwyższy²⁶ oraz domniemany symulant, z zastrzeżeniem jednak, że ten ostatni może się mylić, czyli błędnie pojmować intencje przeciwnie nierozzerwalności małżeństwa, które nie są aktem woli, o jakim jest mowa w kan. 1101 § 2 KPK/83, i twierdzić, że dopuścił się wykluczenia istotnego przymiotu małżeństwa.

Wspomniane dowodzenie symulacji zgody małżeńskiej staje się jeszcze bardziej trudne wtedy, gdy domniemany symulant wprost zaprzecza wobec sędziego, że powziął pozytywny akt woli, o którym jest mowa w kan. 1101 § 2 KPK/83. Sądowe zanegowanie wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa, odmowa złożenia oświadczeń i brak czynnego udziału domniemanego symulanta w sprawie oznaczają, jak zauważył K. Boccafolo, że udowodnienie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia dobra sakramentu po stronie takiej osoby staje się jeszcze trudniejsze²⁷.

²² Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 10.04.1992 r., RRD 84 (1995), s. 184;

²³ Por. kan. 1608 § 2 KPK/83.

²⁴ Por. kan. 1101 § 1 KPK/83.

²⁵ Por. Dec. c. DEFILIPPI z 2.12.2004 r., RRD 96 (2013), s. 809; Dec. c. ALWAN z 28.06.2011 r., RRD 103 (2018), s. 331.

²⁶ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 10.04.1992 r., RRD 84 (1995), s. 184; Dec. c. CIANI z 14.07.2004 r., RRD 96 (2013), s. 488; Dec. c. AROKIARAJ z 12.03.2012 r., RRD 104 (2019), s. 52; Dec. c. VACCAROTTO z 14.06.2012 r., RRD 104 (2019), s. 191; Dec. c. DEFILIPPI z 5.12.2012 r., RRD 104 (2019), s. 360.

²⁷ Por. Dec. c. BOCCAFOLA z 5.07.1989 r., RRD 81 (1994), s. 476.

Jest zrozumiałe, że sądowe zaprzeczenie dokonania symulacji zgody małżeńskiej należy poddać wnikliwej ocenie sędziego. Przedmiotem tej oceny powinny być m.in. wszystkie okoliczności sprawy. Zgodnie ze stałą jursprudencją rotalną, sędzia powinien w tym przypadku dokładnie zbadać i rozważyć następujące okoliczności subiektywne i obiektywne, traktowane kumulatywnie: ewentualna przyczyna sądowego zanegowania faktycznie dokonanej symulacji zgody małżeńskiej²⁸; aktualna wiarygodność zewnętrzna i wewnętrzna domniemanego symulanta²⁹; jego wewnętrzne nastawienie, zwłaszcza aktualne, względem drugiej strony, jej bliskich, przyjaciół i znajomych; stan zdrowia psychicznego domniemanego symulanta; pojmowanie instytucji małżeństwa przez osobę zaprzeczającą symulacji³⁰.

2.3. Okoliczności mające wpływ na wartość dowodową zeznań świadków

Kategoria prawna „okoliczności sprawy” (łac. *causae adiunctis*) posiada nader istotne znaczenie w przypadku przyjmowania zeznań świadków i ich oceny. Jak zaznaczono już wyżej, każdy świadek składający zeznanie w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia dobra sakramentu powinien być m.in. dokładnie indagowany o wszelkie okoliczności właściwe dla przytoczonych faktów. „Abstrahując od własnych wniosków i osądów”, powinien on

²⁸ Nie wolno wykluczyć, iż racją sądowego zaprzeczenia wykluczenia dobra sakramentu może też być zła wola strony procesowej, w tym: jej nienawiść względem współmałżonka, chęć utrudnienia mu ułożenia sobie życia, wola wyrządzenia mu przykrości, chęć dokonania odwetu za doznaną krzywdę, uzyskanie korzyści materialnych. Por. Dec. c. BRUNO z 30.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 466.

²⁹ Wspomniana wiarygodność zewnętrzna i wewnętrzna powinna być wolna od jakiegokolwiek podejrzenia, przynajmniej w trakcie procesu. „Confessio momentum sumit a confitentis credibilitate quae, saltem tempore processus, omnem suspicionem longe procedere debet, quia eiusdem declaratione docemur idipsum iam se periurio coram Ecclesia, societate et comparte maculari veritum non esse”. Dec. c. GIANNACCHINI z 10.10.1989 r., RRD 81 (1994), s. 569; Dec. c. Defilippi z 5.12.2012 r., RRD 104 (2019), s. 361.

³⁰ Por. Dec. c. BRUNO z 30.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 465.

„przytoczyć jedynie rzeczy, fakty i poszczególne zdarzenia z okresu narzeczeństwa i małżeństwa, z podaniem wszystkich informacji i okoliczności właściwych dla miejsca, czasu i osób”³¹. Wspomniane okoliczności – jak podkreślono – pozwalają właściwie zinterpretować fakty z okresu przedślubnego, czasu zawarcia małżeństwa i okresu małżeństwa.

Należy tu jednak zauważyć, że okoliczności sprawy mogą mieć także wpływ na znaczenie dowodowe samych zeznań świadków. Zwraca na to uwagę Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, kiedy w art. 201 nr 1-5 Instrukcji *Dignitas connubii*, którą należy zachowywać w sądach diecezjalnych i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa, wprost domaga się, aby przy ocenie zeznań świadka sędzia wziął pod uwagę następujące okoliczności traktowane łącznie: „1) jaki jest stan osoby i jej uczciwość; 2) czy zeznanie jest na podstawie własnej wiedzy, zwłaszcza z osobistego widzenia i słyszenia, czy jest opinią świadka, czy opiera się na pogłoskach lub na zasłyszaniu od innych; 3) kiedy świadek poznał to, o czym zeznaje, przede wszystkim, czy miało to miejsce w czasie niepodejrzany, czyli wtedy, kiedy strony nie myślały jeszcze o wniesieniu sprawy; 4) czy świadek jest stały i trwale ze sobą zgodny, czy też zmienny, niepewny lub chwiejny; 5) czy ma współświadków zeznania i czy jest ono potwierdzone lub nie przez inne elementy dowodowe”³².

Jeśli mowa o pozostałych, szczególnych i pomocniczych okolicznościach sprawy, jakie przy okazji oceny zeznań świadków w przypadku rozpoznawania spraw o nieważność małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis* podnoszą sędziowie Roty Rzymskiej, należy tu wymienić następujące: charakter świadka, jego uczucia, interesy i stosunki

³¹ J. KRAJCZYŃSKI, *Oświadczenia stron i zeznania świadków w sprawach o nieważność małżeństwa ob exclusionem indissolubilitatis...*, s. 54. Por. także Dec. c. FUNGHINI z 18.12.1991 r., RRD 83 (1994), s. 793 i nn; Dec. c. PALESTRO z 26.05.1993 r., RRD 85 (1996), s. 416; Dec. c. HUBER z 27.01.2000 r., RRD 92 (2006), s. 118.

³² PONTIFICIUM CONSILIVM DE LEGVM TEXTIBVS, *Instructio servanda a tribunibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas Connubii*, 25.01.2005, *Communicationes* 37 (2005), s. 11-92.

z małżonkiem³³; myślenie świadka i sposób wyrażania się³⁴, brak zdecydowania i wahania w trakcie składania zeznania³⁵; chęć przyjęcia z pomocą stronie procesowej znajdującej się w trudnej sytuacji polegająca na wyolbrzymianiu faktów, zeznawaniu nie o tym, co się wydarzyło, ale o tym, co wydaje się słuszne, i umieszczaniu w czasie przed zaślubinami czegoś, o czym pozyskano wiedzę po niepomyślnym zakończeniu życia małżeńskiego³⁶; zawiłość sprawy³⁷; ponowne składanie zeznania w tej samej sprawie³⁸.

2.4. Okoliczności, jakie należy zbadać przy ustalaniu znaczenia dokumentów prywatnych

Nie podlega dyskusji, że stosowne okoliczności małżeństwa oraz okoliczności dotyczące osób, rzeczy, miejsca i czasu mogą mieć też wpływ na moc dowodową dokumentów prywatnych, jakie strony procesowe przedkładają na potwierdzenie wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa. Staranne zbadanie i wnikliwe rozważenie wszystkich tych czynników wewnętrznych i zewnętrznych może pomóc sędziemu w ustaleniu lub wykluczeniu wad prawnych, jakimi mogą być dotknięte poszczególne dokumenty.

Pośród wielu okoliczności, jakie należy z najwyższą starannością zbadać i rozważyć w przypadku przedłożenia dokumentów prywatnych w sprawie o stwierdzenie nieważności małżeństwa

³³ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 14.01.1982 r., RRD 74 (1987), s. 7; Dec. c. PALESTRO z 26.07.1989 r., RRD 81 (1994), s. 551.

³⁴ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 15.07.1986 r., RRD 78 (1991), s. 469-470; Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., RRD 89 (2002), s. 253.

³⁵ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 20.12.1986 r., RRD 78 (1991), s. 778.

³⁶ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 11.12.1984 r., RRD 76 (1989), s. 613; Dec. c. De LANVERSIN z 30.07.1985 r., RRD 77 (1990), s. 429; Dec. c. GIANNECCHINI z 10.10.1989 r., RRD 81 (1994), s. 570; Dec. c. FUNGHINI z 29.01.1997 r., RRD 89 (2002), s. 42-43; Dec. c. HUBER z 23.07.2003 r., RRD 95 (2012), s. 528.

³⁷ Por. Dec. c. PALESTRO z 26.07.1989 r., RRD 81 (1994), s. 551.

³⁸ Por. Dec. c. PINTO z 24.11.1975 r., SRRD 67 (1986), s. 656; Dec. c. DORAN z 15.02.1988 r., RRD 80 (1993), s. 98; Dec. c. SERRANO RUIZ z 6.12.1988 r., RRD 80 (1993), s. 726; Dec. c. PALESTRO z 26.07.1989 r., RRD 81 (1994), s. 551.

ob exclusionem boni sacramenti, sędziowie Roty Rzymskiej wymieniają m.in. następujące: autentyczność dokumentu; czas jego wytworzenia³⁹; stopień świadomości i wolności autora dokumentu; czy dokument sporządzono w żartach, czy też w sposób poważny w celu udowodnienia pozornej zgody małżeńskiej; czy treść dokumentu zawiera elementy, które mogą wskazywać na podjęcie aktu woli, o jakim jest mowa w kan. 1101 § 2 KPK/83; czy dokument jest wolny od dopisków, skreśleń, retuszy, przetarć, ubytków; czy jest on przedstawiony w formie oryginalnej; czy został zdeponowany w kancelarii sądu⁴⁰. Jak podkreśla E. Fiore, wszystkie wskazane wyżej okoliczności należy bezwzględnie stwierdzić, wszak w przypadku dokumentów prywatnych nie można mówić o dowodach dowiedzionych, ale o takich, które trzeba udowodnić⁴¹.

W ustaleniu zgodności treści dokumentu prywatnego przeciw- nego naturze małżeństwa z wolą domniemanego symulanta może też dopomóc analiza innych okoliczności sprawy. Chodzi tu m.in. o następujące czynniki zewnętrzne i wewnętrzne: bezpośredni entourage, w jakim sporządzono dokument wskazujący na uprzednie wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa⁴²; świadkowie bezpo-

³⁹ W tym przypadku nader istotne jest ustalenie, czy dany nośnik informacji powstał w czasie niepodejrzany.

⁴⁰ Por. Dec. c. EWERS z 25.06.1966 r., SRRD 58 (1975), s. 442; Dec. c. FIORE z 25.06.1983 r., RRD 75 (1988), s. 374; Dec. c. BRUNO z 22.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 383; Dec. c. BRUNO z 15.02.1985 r., RRD 77 (1990), s. 78-79; Dec. c. GIANNECCHINI z 20.12.1986 r., RRD 78 (1991), s. 779; Dec. c. BOCCAFOLA z 5.03.1987 r., RRD 79 (1992), s. 86; Dec. c. STANKIEWICZ z 19.05.1988 r., RRD 80 (1993), s. 329.

⁴¹ Por. Dec. c. FIORE z 25.06.1983 r., RRD 75 (1988), s. 374: „De his constare debet quia non agitur de probatione probata sed probanda”; Por. M.F. POMPEDDA, *Il valore probativo delle dichiarazioni delle parti nella nuova giurisprudenza della Rota Romana*, *Ius Ecclesiae* 5 (1993), s. 450; J. KRAJCZYŃSKI, *Dowód z dokumentów w procesie o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa*, w: A. ZAKRĘTA, A. SOSNOWSKI (red.), *Servabo legem Tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, Kraków 2013, s. 300-301.

⁴² Por. Dec. c. RAAD z 5.02.1981 r., *Monitor Ecclesiasticus* 106 (1981) nr 2, s. 191: „Ad verum a falso discernendum opus est examinare nedum textum scriptum, sed et

średni wytworzenia dokumentu i ich wiarygodność; świadkowie, którzy słyszeli o sporządzeniu dokumentu, oraz czas, w którym pozyskali wiadomość o jego powstaniu⁴³; uwiarygodnienie dokumentu przez notariusza⁴⁴; czy koperta lub depozyt w kancelarii notarialnej, gdzie złożono uprzednie oświadczenie domniemanego symulanta wskazujące na wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa, nie zostały naruszone⁴⁵; kolejne losy dokumentu, aż do przedłożenia go sędziemu w celu jego zbadania; cel sporządzenia dokumentu i okoliczności jego powstania⁴⁶.

Dzięki starannemu rozważeniu wszystkich wymienionych wyżej okoliczności właściwych dla dokumentu prywatnego, dokonanemu w sposób jednostkowy i łączny wraz z pozostałymi faktami i dowodami, dowód wyprowadzony z takiego nośnika informacji zostaje wzmocniony i potwierdzony. Jeśli wszystkie te okoliczności sprawy – rozpatrywane razem z innymi faktami i dowodami, w tym z przyczyną symulacji zgody małżeńskiej – zostały potwierdzone i nie budzą żadnych pozytywnych wątpliwości, sędzia może przyrównać taki

contextum existentialium, ita ut auctor credi possit tantum si reapse graves causas et circumstantias ad id faciendum habuit [...]”.

⁴³ W tym przypadku istotne byłoby ustalenie, czy osoby te dowiedziały się o powstaniu takiego dokumentu w czasie niepodjętym.

⁴⁴ W tym przypadku należy też pamiętać o zasadach prawa określonych w art. 185 § 2-3 Instrukcji *Dignitas connubii*, gdzie postanowiono: „Uwiarygodnienie dokumentu prywatnego, dokonane przez notariusza z zachowaniem dyspozycji prawa, ma charakter publiczny, ale sam dokument pozostaje prywatnym. W sprawach dotyczących nieważności małżeństwa, jakimkolwiek pismu świadomie uprzednio sporządzonemu w celu udowodnienia nieważności małżeństwa przyszanuje się jedynie moc dowodową dokumentu prywatnego, nawet gdyby był złożony u publicznego notariusza”. Por. Dec. c. SABATTANI z 26.04.1963 r., SRRD 55 (1972), s. 283; Dec. c. BRUNO z 22.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 382; Dec. c. RAGNI z 23.06.1987 r., RRD 79 (1992), s. 384-385; Dec. c. BOTTONI z 8.03.2012 r., RRD 104 (2019), s. 46.

⁴⁵ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 11.12.1984 r., RRD 76 (1989), s. 613; Dec. c. GIANNECCHINI z 20.12.1986 r., RRD 76 (1991), s. 778-779; Dec. c. BOTTONI z 8.03.2012 r., RRD 104 (2019), s. 46.

⁴⁶ Por. Dec. c. GIANNECCHINI z 20.12.1986 r., RRD 78 (1991), s. 779; A. STANKIEWICZ, *Dowód z dokumentów przy symulacji zgody małżeńskiej*, Prawo Kanoniczne 24 (1981) nr 1-2, s. 166-168.

dokument do pozasądowego przyznania się symulanta. Przeciwnie, jeśli któraś z wyżej wymienionych okoliczności ewidentnie świadczy przeciwko wykluczeniu nierozzerwalności małżeństwa, sędzia powinien uznać taki dokument za nie mający żadnego znaczenia⁴⁷.

3. Wysuwanie domniemań tylko na podstawie faktów określonych, także co do okoliczności

Zgodnie z jurysprudencją rotalną, ważny element pośredniego dowodzenia symulacji zgody małżeńskiej stanowią domniemania sędziowskie (łac. *praesumptiones hominis*). Źródłem wspomnianych prawdopodobnych przypuszczeń sędziego o rzeczy niepewnej, wysuwanych na podstawie poważnych przesłanek, powinny być możliwie liczne fakty pozostające w bezpośrednim związku z tym, o co toczy się spór, potwierdzone w aktach sprawy. Jak zastrzegają sędziowie Roty Rzymskiej, chodzi w tym przypadku jedynie o fakty pewne i określone, fakty, które nie budzą żadnych wątpliwości, fakty określone także co do okoliczności.

W konsekwencji sędzia, który zgodnie z przepisem kan. 1586 KPK/83 i art. 216 § Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* chce formułować domniemania zgodne z tymi, które zostały wysunięte przez jurysprudencję Roty Rzymskiej, powinien bezwzględnie zbadać i rozważyć także wszystkie okoliczności właściwe faktom, które stanowią przesłanki tych racjonalnych i prawdopodobnych presumpcji. Pominięcie wspomnianych okoliczności, oznaczające w istocie brak należytej staranności i lekkomyślność sędziego, może doprowadzić go do sformułowania przypuszczeń, których nie sposób określić jako w pełni racjonalne, wysunięte w sposób rozumny, bazujące na niewątpliwych wskazówkach⁴⁸.

⁴⁷ Por. Dec. c. BRUNO z 22.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 383; Dec. c. BRUNO z 15.02.1985 r., RRD 77 (1990), s. 79; Dec. c. STANKIEWICZ z 19.05.1988 r., RRD 80 (1993), s. 329.

⁴⁸ Zgodnie z jurysprudencją rotalną, takimi niewątpliwymi przesłankami mogą być w tym przypadku jedynie te pewne i określone fakty, które pozwalają

W praktyce, w sprawach o orzeczenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności – jak podkreśla były dziekan Roty Rzymskiej M.F. Pompedda – bezpośrednim przedmiotem badania sędziego, który chce wysunąć domniemanie, powinny być bardzo poważne, tj. niewątpliwe, narzucające się z całą mocą, jawne i pewne przesłanki. Za takie zaś należy uważać tylko te niezbite i określone fakty i okoliczności pozostające w bezpośrednim związku z wykluczeniem dobra sakramentu, które jakkolwiek nie z całkowitą pewnością, niemniej z prawdopodobieństwem wykluczającym opartą na obiektywnych racjach obawę błędu, kierują rozum sędziego do poznania samej prawdy⁴⁹.

Jeśli chodzi o określone i pewne okoliczności właściwe dla faktów, na których opiera się wnioskowanie sędziego rozstrzygającego kwestię ważności małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis*, można tu wskazać – tytułem przykładu – następujące czynniki stosujące się do osoby, małżeństwa, miejsca i czasu, które należy starannie zbadać i rozważyć w przypadku formułowania presumpcji sędziowskich: czas i osoby, wobec których domniemany symulant wypowiadał się przeciw nierozzerwalności własnego małżeństwa; czy w okresie kryzysu małżeństwa ujawniał on zmartwienie i starania o naprawienie relacji małżeńskich, czy też bezzwłocznie podjął starania o przeprowadzenie postępowania rozwodowego⁵⁰; moralność, religijność,

formułować twierdzenia moralnie pewne i wykluczające wszelką obawę błędu. Por. Dec. c. POMPEDDA z 20.11.1989 r., RRD 81 (1989), s. 687-688.

⁴⁹ Por. *Tamże*, s. 688. Por. J. KRAJCZYŃSKI, *Les présomptions du juge dans les causes de nullité de mariage ob exclusionem indissolubilitatis*, w: „*Iustitia et iudicium*”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di J. KOWAL, J. LLOBELL, Studi Giuridici LXXXIX, Libreria Editrice Vaticana 2010, vol. II, s. 822-823; TENŻE, *Domniemania sędziowskie w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa*, w: W. IRKA (red.), *Vir Ecclesiae deditus. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego*, Wrocław 2011, s. 127-128.

⁵⁰ Bez ustalenia m.in. wymienionych okoliczności uprzednich i następczych nie sposób wysunąć presumpcji, że domniemany symulant działał pod wpływem błędu co do nierozzerwalności małżeństwa, który determinował jego wolę. Por. Dec. c. BRUNO z 19.02.1984 r., RRD 76 (1989), s. 649-650.

charakter, poglądy i postępowanie domniemanego symulanta⁵¹; w jakim okresie pojawiły się w zachowaniu domniemanego symulanta oznaki smutku, niechęci do drugiej strony i sprzeciwu wobec planów matrymonialnych; czy człowiek ten nie nawiązał w tym okresie jakiejś nowej znajomości; czy łyzy, jakie w dniu zaślubin można było dostrzec na twarzy nupturientki, były wyrazem jej szczerzej radości i wzruszenia, czy też oznaką wielkiego przygnębienia i dezaprobaty dla zawartego związku⁵².

Uwzględnienie w procesie formułowania presumpcji sędziowskich wszystkich okoliczności sprawy nadaje tym domniemaniom ludzkim charakter autentycznie racjonalny i bezpieczny. Tak wysunięte presumpcje, wzmacniając i potwierdzając fakty i dowody zebrane w sprawie, mogą w istocie stanowić znaczną pomoc w prawidłowym określeniu faktycznej dyspozycji woli osoby, która uchodzi w procesie za symulanta⁵³. Innymi słowy, okoliczności, które można wyjaśnić tylko fikcyjną zgodą małżeńską, całkowicie zbieżne ze sobą, w pełni określone, pewne i naglące, zgodne z pozostałymi elementami dowodzenia, pozwalają sędziemu nabrać moralnej pewności co do pozornej zgody małżeńskiej⁵⁴.

⁵¹ Ustalenie tych okoliczności i ich wnikliwa ocena pozwala z większym prawdopodobieństwem określić wewnętrzne nastawienie domniemanego symulanta do małżeństwa, jakie zawarł. Innymi słowy, im bardziej człowiek ten był osobą amoralną, niereligijną, hołdującą całkowitej swobodzie i nieszczerą, tym większe jest prawdopodobieństwo, że skłaniał się on do wykluczenia dobra sakramentu.

⁵² Poznanie i zbadanie wymienionych okoliczności pozwala m.in. ustalić nastawienie domniemanego symulanta wobec partnera i wysunąć ewentualne domniemanie, zgodnie z którym, im większa była niechęć kontrahenta do drugiej strony w okresie bezpośrednio poprzedzającym zawarcie małżeństwa i w czasie zaślubin, tym większe jest prawdopodobieństwo, że wzbraniał się on przed zawarciem małżeństwa nierozzerwalnego. Por. Dec. c. BURKE z 16.12.1987 r., RRD 79 (1987), s. 736; Dec. c. SERRANO RUIZ z 6.12.1988 r., RRD 80 (1988), s. 725-726.

⁵³ Por. Dec. c. JARAWAN z 26.05.1983 r., RRD 75 (1988), s. 319; Dec. c. FIORE z 25.06.1983 r., RRD 75 (1988), s. 373; Dec. c. DAVINO z 26.07.1984 r., RRD 76 (1989), s. 515; Dec. c. BRUNO z 30.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 465.

⁵⁴ Por. Dec. c. JARAWAN z 26.05.1983 r., RRD 75 (1988), s. 319; Dec. c. FIORE z 25.06.1983 r., RRD 75 (1988), s. 373.

4. Okoliczności, które należy rozważyć przed wydaniem wyroku w sprawie

Okoliczności sprawy, osobowe i rzeczowe – traktowane kumulatywnie i w sposób indywidualny – z całą pewnością mają bezpośredni wpływ na dowodzenie symulacji zgody małżeńskiej. Niemniej sędzia, który *ex officio* wypowiada się w sprawie ważności małżeństwa zaskarżonego *ob exclusionem indissolubilitatis*, nie tylko powinien traktować je jako jeden z pośrednich środków dowodowych, ale liczyć się też z ich szczególną niekiedy funkcją, niekoniecznie wprost zależną od natury danej okoliczności, lecz właściwą dla tego jednostkowego małżeństwa i jego stron. Innymi słowy, sędzia nie może zakładać z góry, na przykład w sytuacji kiedy wiarygodni świadkowie zgodnie zeznają, że domniemany symulant darzył kontrahenta szczerą miłością, iż na pewno – właśnie z powodu tej wyjątkowej relacji miłości – zawarł małżeństwo nierozzerwalne, właściwe dla natury ludzkiej miłości. Tak samo nie powinien on z góry przyjmować, że brak zgody domniemanego symulanta na dopełnienie małżeństwa oznacza z całą pewnością okoliczność, która potwierdza dokonanie wykluczenia dobra sakramentu. Może się bowiem zdarzyć, że w tej jednostkowej sprawie – co podkreślają sędziowie Roty Rzymskiej – wspomniana okoliczność będzie miała zupełnie inny sens.

Jednym słowem, sędzia świadom tego, że określone okoliczności z natury swej mogą ułatwiać lub utrudniać dowodzenie symulacji zgody małżeńskiej, powinien każdy taki środek dowodowy traktować w sposób jednostkowy, właściwy dla danego przypadku. Tak samo powinien podchodzić on co do kwestii wartości dowodowej każdej z okoliczności, tj. nie wolno mu przyjmować z góry, bez przeprowadzenia stosownego dowodzenia, że ma ona taką czy inną moc dowodową, stosowną do natury tej okoliczności, ale ustalić ją w sposób bezsporny w każdym konkretnym przypadku.

Takie odpowiedzialne podejście do interpretacji sądowej każdej z okoliczności sprawy, może ustrzec sędziego przed tym, przed czym przestrzega Jan Paweł II, mianowicie przed ryzykiem „nowatorskich, nieścisłych i niespójnych interpretacji, zwłaszcza w przypadku [...]

błędu determinującego wolę”. Jak zastrzega Papież, „ryzyko to powinno być przewyciężone poprzez gruntowne studium bądź rzeczywistego znaczenia normy kanonicznej, bądź wszystkich konkretnych okoliczności określających dany przypadek [...]”⁵⁵.

4.1. Okoliczności, które mogą stanowić argument na rzecz wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa

Sędziowie Roty Rzymskiej wprost traktują o pewnych okolicznościach małżeństwa, które mogą stanowić argument na rzecz wykluczenia dobra sakramentu⁵⁶. Wspomniane zewnętrzne i wewnętrzne czynniki, właściwe dla okresu przedślubnego, czasu zawarcia małżeństwa i życia małżeńskiego, określają oni jako okoliczności sprzyjające symulacji zgody małżeńskiej; okoliczności, które mają wpływ na podjęcie pozytywnego aktu woli, o jakim jest mowa w kan. 1101 § 2 KPK/83; okoliczności, które mogą wskazywać na wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa.

Pośród okoliczności przedślubnych i towarzyszących zawarciu małżeństwa, które mogą mieć wpływ na dokonanie symulacji zgody małżeńskiej, na czoło wysuwa się subiektywny motyw symulacji zgody małżeńskiej. O konieczności ustalenia przyczyny symulacji i jej znaczeniu dowodowym wspomniano już wyżej. W poszczególnym przypadku powodem⁵⁷ wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa,

⁵⁵ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae praelatos auditores coram admissos*, AAS 78 (1986), s. 924.

⁵⁶ Por. Dec. c. PALESTRO z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 65-66; Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 75; Dec. c. STANKIEWICZ z 17.12.1993 r., RRD 85 (1996), s. 783; Dec. c. BOTTONE z 13.03.1998 r., RRD 90 (2003), s. 244.

⁵⁷ Niekiedy może tu wchodzić w rachubę jednocześnie kilka różnych czynników, choćby daleka przyczyna symulacji, kiedy dana okoliczność może wpływać na decyzję podmiotu w sposób abstrakcyjny i z daleka (np. zwykły błąd co do nierozzerwalności małżeństwa) i bliska przyczyna symulacji, gdy okoliczność w sposób bezpośredni dotyczy właśnie zawierania małżeństwa (np. zawarcie małżeństwa pod wpływem przymusu lub bojaźni, przewidywanie lub podejrzenie niepomysłnego przebiegu życia małżeńskiego); przyczyna zewnętrzna, kiedy motywem symulacji zgody małżeńskiej jest działanie innej osoby (np. przymus szacunkowy, postawa

nadzwyczaj ważnym w mniemaniu symulanta, mogą być m.in. następujące okoliczności, zewnętrzne i wewnętrzne, dalekie i bliskie: błąd dotyczący trwałości małżeństwa, chęć zachowania życiowej swobody, przymus moralny, złośliwość, przewrotność lub nieszczerłość, samolubstwo, wrogość, pragnienie zemsty, chciwość, niepewność co do przymiotów partnera, przewidywanie niepomyślnego przebiegu życia małżeńskiego, uniknięcie zła, troska o zachowanie dobrego imienia⁵⁸.

Zgodnie z jurysprudencją rotalną, wykluczeniu dobra sakramentu mogą też sprzyjać następujące *circumstantiae antecedentes*, które w danym przypadku wcale nie muszą stanowić przyczyny symulacji zgody małżeńskiej: publiczne kontestowanie prawd wiary

kontrahenta, która wzbudza obawę co do szczęśliwego przebiegu małżeństwa) i przyczyna wewnętrzna, kiedy racja wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa pochodzi z wnętrza podmiotu (np. jego egoizm, złośliwość, lęk); przyczyna pierwszorzędna, kiedy nupturient wprost zmierza do osiągnięcia celu, jakim jest zawarcie małżeństwa rozwiązalnego oraz przyczyna drugorzędna, gdy podmiot dąży do osiągnięcia innego celu a dobro sakramentu wyklucza nie wprost. Por. J. KRAJCYŃSKI, „*Probationum regina*” w *procesie o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa*, w: M. RÓŻAŃSKI, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Prawo w służbie małżeństwu i rodzinie. Księga jubileuszowa dedykowana ks. prof. dr. hab. Ryszardowi Szytchmillerowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, Olsztyn 2018, s. 101-102.

⁵⁸ Por. Dec. c. AGUSTONI z 21.10.1983 r., RRD 75 (1988), s. 519; Dec. c. FIORE z 17.11.1983 r., RRD 75 (1988), s. 628; Dec. c. SERRANO RUIZ z 27.01.1984 r., RRD 76 (1989), s. 57; Dec. c. FIORE z 31.01.1984 r., RRD 76 (1989), s. 81; Dec. c. COLAGIOVANNI z 26.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 423; Dec. c. COLAGIOVANNI z 20.07.1984 r., RRD 76 (1989), s. 488; Dec. c. POMPEDDA z 21.04.1986 r., RRD 78 (1991), s. 301; Dec. c. COLAGIOVANNI z 27.05.1986 r., RRD 78 (1991), s. 346; Dec. c. DE LANVERSIN z 4.06.1986 r., RRD 78 (1991), s. 367; Dec. c. PINTO z 14.11.1986 r., RRD 78 (1991), s. 626; Dec. c. COLAGIOVANNI z 15.01.1987 r., RRD 79 (1992), s. 5; Dec. c. JARAWAN z 30.09.1987 r., RRD 79 (1992), s. 525; Dec. c. STANKIEWICZ z 19.05.1988 r., RRD 80 (1993), s. 327; Dec. c. PALESTRO z 26.10.1988 r., RRD 80 (1993), s. 566 i nn; Dec. c. PALESTRO z 25.01.1989 r., RRD 81 (1994), s. 45; Dec. c. PALESTRO z 5.04.1989 r., RRD 81 (1994), s. 238; Dec. c. COLAGIOVANNI z 13.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 417; Dec. c. BRUNO z 30.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 465; Dec. c. COLAGIOVANNI z 9.04.1991 r., RRD 83 (1994), s. 230 i nn; Dec. c. FALTIN z 30.10.1991 r., RRD 83 (1994), s. 695; Dec. c. JARAWAN z 29.04.1992 r., RRD 84 (1995), s. 217; Dec. c. DE LANVERSIN z 15.06.1992 r., RRD 84 (1995), s. 352; Dec. c. BOCCAFOLA z 25.02.1993 r., RRD 85 (1996), s. 49.

i tradycyjnych obyczajów w zakresie małżeństwa i rodziny⁵⁹; poglądy nt. trwałości małżeństwa niezgodne z doktryną Kościoła⁶⁰; sposób

⁵⁹ Przejawem takiej kontestacji mogą być następujące postawy o charakterze publicznym: negowanie zasady nierozzerwalności małżeństwa, pochwalanie instytucji rozvodu cywilnego, odchodzenie od idei małżeństwa jako instytucji pochodzenia boskiego, trwałej i religijnej w kierunku koncepcji małżeństwa jako wspólnoty partnerskiej i świeckiej, niekoniecznie dozgonnej, mającej zapewnić przede wszystkim osobiste szczęście. Por. Dec. c. COLAGIOVANNI z 26.04.1983 r., RRD 75 (1988), s. 189; Dec. c. DE LANVERSIN z 5.10.1994 r., RRD 86 (1997), s. 437-439; W. GÓRALSKI, *Wpływ idei prorozwodowych na wolę nupturienta. Uwagi do wyroku Roty Rzymskiej c. De Lanversin z 5 X 1994 r. z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK)*, *Ius Matrimoniale* 3 (9) (1998), s. 200-204.

⁶⁰ Por. Dec. c. S. STANKIEWICZ z 27.11.1986 r., RRD 78 (1991), s. 674-675; Dec. c. POMPEDDA z 11.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 194-195; Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 75; M.I.A. SALAVERRIA, *Mentalidad divorcista y consentimiento matrimonial*, Salamanca 1982, s. 69-89, 158-178; M. VIANI, *La simulazione del consenso*, w: P. MONETA (red.), *Matrimonio e giustizia nella Chiesa locale. L'esperienza giudiziaria del Tribunale Regionale Etrusco*, Pisa 1989, s. 84-92; J.I. BAÑARES, *Simulación y error-ignorancia*, w: J.I. BAÑARES (red.), *Simulación matrimonial en el derecho canónico*, Pamplona 1994, s. 139-160; W. GÓRALSKI, *Wykluczenie nierozzerwalności w sprawie o nieważność małżeństwa rozstrzygniętej wyrokiem definitywnym Roty Rzymskiej c. Faltin z 19.02.1992 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 332; J. KRAJCZYŃSKI, *Mentalność prorozwodowa a procesy małżeńskie*, w: G. LESZCZYŃSKI (red.), *Procesy i procedury: nowe wyzwania. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego w dniu 22 października 2015 r.*, Warszawa 2015, s. 26-27, 42-45; M. MINGARDI, *Mentalità divorzistica ed esclusione dell'indissolubilità*, w: H. FRANCESCHI, M.A. ORTIZ (red.), *Ius et matrimonium. Temi di diritto matrimoniale e processuale canonico*, Roma 2015, s. 163-165.

Jeśli chodzi o wpływ błędnych poglądów nt. trwałości małżeństwa na osobowość i decyzje podmiotu, owszem osoba taka – jak przyznają sędziowie Roty Rzymskiej – jest bardziej skłonna do wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa niż ta, która nie podważa nauczania Kościoła w tej materii. [por. Dec. c. DAVINO z 18.02.1983 r., RRD 75 (1988), s. 34; Dec. c. STANKIEWICZ z 17.11.1986 r., RRD 78 (1991), s. 675; Dec. c. DE LANVERSIN z 5.10.1994 r., RRD 86 (1997), s. 438-439]. Niemniej może się zdarzyć – zwłaszcza wtedy, kiedy osoba trwająca w błędzie kieruje się autentyczną miłością do kontrahenta – iż odstąpi ona od swoich abstrakcyjnych przekonań a tym samym wyrazi wolę zawarcia małżeństwa nierozzerwalnego. Niejednokrotnie dzieje się tak, zauważa S. Masala, iż najbardziej zagorzały przeciwnik instytucji

pojmowania życia rodzinnego obcy chrześcijańskiej wizji małżeństwa, ujawniony w postępowaniu i sposobie wyrażania się⁶¹; wychowanie w środowisku, w którym rozwód cywilny był dość powszechnym środkiem rozwiązania niepomyślnej relacji małżeńskiej⁶²; porzucenie przez domniemanego symulanta zasad religijnych i moralnych⁶³; brak wiary⁶⁴; wahania i wątpliwości co do szczęśliwej przyszłości związku małżeńskiego⁶⁵; utrzymywanie przed zaślubinami intymnych relacji z innymi osobami, wola życia z partnerem na sposób małżeński bez żadnej formalnej ceremonii, religijnej lub świeckiej⁶⁶; niedługi okres między poznaniem stron a dniem zawarcia małżeństwa⁶⁷; kryzys

małżeństwa, który w sferze przypuszczeń jest zdecydowanym zwolennikiem rozwodów i głosi takie poglądy, m.in. dla zdobycia popularności, we własnym przypadku nawet nie pomyśli o ewentualnym rozwiązaniu węzła [por. Dec. c. MASALA z 15.03.1983 r., RRD 75 (1988), s. 109]. Pośród motywów porzucenia błędnych poglądów dotyczących trwałości małżeństwa i powstrzymania się od popełnienia symulacji zgody małżeńskiej przez osoby, które publicznie kontestowały doktrynę Kościoła nt. natury małżeństwa, sędziowie rotalni wymieniają m.in. szczerą miłość do partnera, zapewnienie sobie spokojnego życia, przekonanie o niemożliwości rozwiązania małżeństwa [por. Dec. c. DAVINO z 18.02.1983 r., RRD 75 (1988), s. 34; Dec. c. MASALA z 15.03.1983 r., RRD 75 (1988), s. 109; Dec. c. CORSO z 14.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 233].

⁶¹ Por. Dec. c. GIANNACCHINI z 23.01.1996 r., *Monitor Ecclesiasticus* 123 (1998) nr 3, s. 424; W. GÓRALSKI, *Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa w świetle wyroków Roty Rzymskiej: c. Giannacchini z 23 stycznia 1996 r. (non constare de nullitate) oraz c. Faltin z 9 kwietnia 1997 r. (constare de nullitate)*, *Ius Matrimoniale* 4 (10) (1999), s. 235.

⁶² Por. Dec. c. DAVINO z 18.02.1983 r., RRD 75 (1988), s. 35; Dec. c. POMPEDDA z 27.10.1984 r., RRD 76 (1989), s. 566-567; Dec. c. PALESTRO z 5.04.1989 r., RRD 81 (1994), s. 239; Dec. c. FUNGHINI z 28.04.1993 r., RRD 85 (1996), s. 315-316.

⁶³ Por. Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 77.

⁶⁴ Por. Dec. c. TURNATURI z 14.05.2009 r., RRD 101 (2016), s. 98.

⁶⁵ Por. Dec. c. GIANNACCHINI z 15.07.1986 r., RRD 78 (1991), s. 469; Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 75; W. GÓRALSKI, *Wykluczenie nierozzerwalności w sprawie o nieważność małżeństwa rozstrzygniętej wyrokiem definitywnym Roty Rzymskiej c. Faltin z 19.02.1992 r. ...*, s. 331.

⁶⁶ Por. Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 77-78; W. GÓRALSKI, *Wykluczenie nierozzerwalności w sprawie o nieważność małżeństwa rozstrzygniętej wyrokiem definitywnym Roty Rzymskiej c. Faltin z 19.02.1992 r. ...*, s. 332.

⁶⁷ Por. Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 79.

w relacji narzeczeńskiej, spory i nieporozumienia w okresie przedślubnym, ostra wymiana zdań między stronami, do której dochodzi bezpośrednio przed zaślubinami, wahania nupturienta w dniu zaślubin co do słuszności decyzji o zawarciu związku małżeńskiego⁶⁸; przestrogi ze strony osób trzecich przed zawarciem małżeństwa⁶⁹.

Jak zauważają sędziowie Roty Rzymskiej, nie należy też wykluczać, iż okolicznością przedmałżeńską, która może wskazywać na wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa, jest intensywnie przeżywana miłość. W tym przypadku jednak audytorzy rotalni wyraźnie rozróżniają między miłością szczerą, trwałą i prawdziwą, która prowadzi do ustanowienia autentycznej, całkowitej i dozgonnej, międzyosobowej więzi duchowej i fizycznej, a miłością egoistyczną czy erotyczną, która może oznaczać zwyczajne zauroczenie, upodobanie i pociąg fizyczny. Wzajemna miłość narzeczeńska – jak zauważa D. Faltin – nie musi przeszkadzać w wykluczeniu dobra sakramentu, zwłaszcza wtedy, gdy chodzi o miłość czysto erotyczną, która z zasady prędko przemija, a nierozzerwalność małżeństwa wyklucza się w sposób hipotetyczny. Co więcej, taka właśnie płomienna miłość może pośrednio dowodzić, że faktycznie dokonano wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa, ponieważ, jeśli jej zabraknie, należy uznać, że nie istnieje już żaden fundament dla wspólnoty życia⁷⁰.

⁶⁸ Por. Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., *Monitor Ecclesiasticus* 123 (1998) nr 3, s. 498; Dec. c. BOCCAFOLA z 21.11.2002 r., RRD 94 (2010), s. 671; W. GÓRALSKI, *Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa w świetle wyroków Roty Rzymskiej: c. Giannecchini z 23 stycznia 1996 r. (non constare de nullitate) oraz c. Faltin z 9 kwietnia 1997 r. (constare de nullitate)...*, s. 237.

⁶⁹ Por. Dec. c. BOCCAFOLA z 21.11.2002 r., RRD 94 (2010), s. 671.

⁷⁰ Por. Dec. c. COLAGIOVANNI z 15.01.1987 r., RRD 79 (1992), s. 22: „Immo [...] directe amor non ponitur contra simulationem adversus perpetuitatem immo amor intensus indirecte potest probare praedictam simulationem quod eo deficiente, iam nullum fundamentum censetur relictum pro vitae communionem”; Dec. c. FIORE z 18.10.1965 r., SRRD 57 (1974), s. 675: „Amor, nisi gratia superna sit enutritus, quantumvis industrius ac sedulus, psychologicę non obstat exclusioni indissolubilitatis, maximeque hypotheticae (si casus ferat) indissolubilitatis [...]”; Dec. c. BRUNO z 8.05.1987 r., RRD 79 (1992), s. 288: „Ardens amor in compartem per se non semper excludit hypotheticam detractionem boni sacramenti. Amor enim non

Do okoliczności z czasu małżeństwa, potwierdzających wykluczenie dobra sakramentu, należy zaliczyć m.in. unikanie bądź odkładanie poczęcia potomstwa, dopóki nie upłyną pierwsze lata wspólnego życia. Strona tak długo jak nie będzie pewna pomyślnego wyniku małżeństwa, może wystrzegać się potomstwa nie tylko po to, aby dzieci nie doznały szkody, ale przede wszystkim po to, aby nie były one przeszkodą w odzyskaniu przedmałżeńskiej swobody⁷¹.

Pośród okoliczności właściwych dla życia małżeńskiego, które mogą stanowić dowód wykluczenia dobra sakramentu, sędziowie Roty Rzymskiej wymieniają ponadto: szybkie nawiązanie przez domniemanego symulanta bliskich znajomości pozamałżeńskich⁷²; nieudane życie małżeńskie stron od samego dnia zawarcia małżeństwa, niedopełnienie małżeństwa lub rzadko spełniane przez strony akty małżeńskie⁷³; bezzwłoczne wystąpienie z wnioskiem

in seipso absolute aestimandus est, sed in comparatione cum gradu aestimationis qualitatis requisitae. Si qualitas maximi et pluris quam desiderium vel amor in compartem aestimetur, ut sine illa numquam prorsus matrimonium celebratum esset, magna pro hypothetica exclusione exurgit praesumptio⁷¹”; Dec. c. PALESTRO z 5.04.1989 r., RRD 81 (1994), s. 239; „Amor vero humanus tantum, utpote talis, et quamvis ardens, numquam amovere potest amorem sui (la componente egoistica) saltem inscio animo et sic convenientia habetur amorem inter et consensus limitationem”. Por. Dec. c. BRUNO z 26.06.1987 r., RRD 79 (1992), s. 447; Dec. c. PALESTRO z 16.07.1987 r., RRD 79 (1992), s. 505; Dec. c. DAVINO z 15.10.1987 r., RRD 79 (1992), s. 533; Dec. c. PALESTRO z 26.10.1988 r., RRD 80 (1993), s. 565; Dec. c. PALESTRO z 25.01.1989 r., RRD 81 (1994), s. 44-45; Dec. c. DAVINO z 19.07.1991 r., RRD 83 (1994), s. 492-493; Dec. c. COLAGIOVANNI z 9.04.1991 r., RRD 83 (1994), s. 232; Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 75-76; Dec. c. FALTIN z 16.12.1992 r., RRD 84 (1995), s. 686; Dec. c. CABERLETTI z 17.12.2004 r., RRD 96 (2013), s. 900; Dec. c. PINTO z 27.03.2009 r., RRD 101 (2016), s. 37; W. GÓRALSKI, *Wykluczenie nierozzerwalności w sprawie o nieważność małżeństwa rozstrzygniętej wyrokiem definitywnym Roty Rzymskiej c. Faltin z 19.02.1992 r. ...*, s. 329.

⁷¹ Por. Dec. c. COLAGIOVANNI z 26.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 423; Dec. c. COLAGIOVANNI z 13.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 417-418; Dec. c. COLAGIOVANNI z 9.04.1991 r., RRD 83 (1994), s. 231-232; Dec. c. DE LANVERSIN z 15.06.1992 r., RRD 84 (1995), s. 354.

⁷² Por. Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 79.

⁷³ Por. Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., *Monitor Ecclesiasticus* 123 (1998) nr 3, s. 498.

o rozwód cywilny w sytuacji powstania kryzysu małżeńskiego⁷⁴. Do wymienionych wyżej okoliczności małżeństwa należy wreszcie dodać następujące: podtrzymywanie w trakcie trwania małżeństwa bliskiej, intymnej relacji z inną kobietą lub mężczyzną, dobrze znanymi domniemanemu symulantowi już przed zaślubinami; amoralne postępowanie małżonka, jego nieprawość i złe obyczaje⁷⁵; niezmiennie popieranie instytucji rozwodu.

4.2. Okoliczności, które utrudniają udowodnienie symulacji zgody małżeńskiej

Jak sędziowie Roty Rzymskiej przedkładają otwarty katalog ewentualnych okoliczności małżeństwa, które mogą wskazywać na wykluczenie dobra sakramentu, tak wyszczególniają również takie czynniki z okresu przedślubnego, z czasu zawarcia małżeństwa i z życia małżeńskiego, które czynią trudniejszym udowodnienie popełnienia symulacji zgody małżeńskiej. Sędzia, który orzeka w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa *ob exclusionem indissolubilitatis*, powinien zbadać i rozważyć także te ostatnie okoliczności. Stosownej oceny tych czynników należy dokonać osobno i łącznie, tj. z uwzględnieniem wszystkich innych faktów i środków dowodowych.

Jedną z takich okoliczności, charakterystycznych dla znajomości przedślubnej stron, utrudniającą udowodnienie symulacji zgody małżeńskiej, jest autentyczna i trwała miłość narzeczeńska⁷⁶. Jak-

⁷⁴ Por. Dec. c. BRUNO z 19.02.1984 r., RRD 76 (1989), s. 649-650.

⁷⁵ Por. Dec. c. BURKE z 19.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 253; Dec. c. SERRANO RUIZ z 6.12.1988 r., RRD 80 (1993), s. 725.

⁷⁶ Na wspomnianą trudność wskazuje m.in. jedno z domniemań ludzkich, jakie wysuwają sędziowie Roty Rzymskiej. Zgodnie z nim należy przyjąć, że choć żyjemy dzisiaj w społeczeństwie, które jest dość przychylne rozwodowi, żadną miarą nie zmienia to natury człowieka i natury autentycznej miłości. Skoro zaś wspomniana miłość z zasady dąży do całkowitego i nieodwołalnego oddania się kontrahentowi, z trudem jedynie można domniemywać powzięcie decyzji rozwiedzenia się z osobą ukochaną. Innymi słowy, mając na względzie skuteczność i znaczenie prawdziwej miłości, należy domniemywać małżeństwo za ważne, dopóki – jak zaznaczono w kan. 1060 KPK/83 – nie udowodni się czegoś przeciwnego. Por. Dec. c. SERRANO

kolwiek trudno jest przyjąć współlistnienie miłości, która z natury swej zmierza do pogłębienia więzi fizycznej i duchowej stron oraz stanowczego wykluczenia dobra sakramentu, niemniej sędziowie rotalni dopuszczają, iż w pewnych okolicznościach także narzeczeni, którzy darzą się miłością i pragną wytrwać w życiu małżeńskim aż do śmierci, mogą dokonać, zwłaszcza w sposób hipotetyczny, wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa.

Trudność, której źródłem jest szczerą miłość okazywana partnerowi w czasie zaręczyn, jak zauważa F. Bruno, nie jest nagłą, jeśli na podstawie czynów i dowodów niewątpliwie wiadomo, że przynajmniej w czasie bezpośrednio poprzedzającym zaślubiny miłość ta ustała i przekształciła się niemal w jawną niechęć. W tym przypadku należy wykazać przyczynę zmiany relacji wobec partnera; ta ostatnia przyczyna powinna być konkretna, niebudząca wątpliwości, proporcjonalna i niezbita dowiedziona przez szczególne okoliczności⁷⁷.

Współczesna jurejurisprudencja rotalna – uznając możliwość współistnienia prawdziwej miłości narzeczeńskiej i symulacji zgody małżeńskej – przyjmuje zasadę, zgodnie z którą, w danym przypadku, należy mieć wzgląd na miłość nie dlatego, że całkowicie uniemożliwia wykluczenie dobra sakramentu, ale dlatego, że utrudnia jego udowodnienie, i to tym bardziej, im uczucie było silniejsze⁷⁸.

RUIZ z 27.01.1984 r., RRD 76 (1989), s. 57; Dec. c. COLAGIOVANNI z 20.07.1984 r., RRD 76 (1989), s. 488; Dec. c. DAVINO z 28.01.1988 r., RRD 80 (1993), s. 28; Dec. c. BURKE z 19.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 253-254; Dec. c. FALTIN z 16.12.1992 r., RRD 84 (1995), s. 685; Dec. c. BURKE z 18.05.1995 r., RRD 87 (1998), s. 253-254; J. KRAJCZYŃSKI, *Les présomptions du juge dans les causes de nullité de mariage ob exclusionem indissolubilitatis*, w: „*Iustitia et iudicium*”..., s. 828; TENŹE, *Domniemania sędziowskie w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa...*, s. 132-133.

⁷⁷ Por. Dec. c. BRUNO z 31.05.1985 r., RRD 77 (1990), s. 273; Dec. c. TURNATURI z 14.05.2009 r., RRD 101 (2016), s. 100.

⁷⁸ Por. Dec. c. BRUNO z 31.05.1985 r., RRD 77 (1990), s. 273; Dec. c. FUNGHINI z 22.01.1986 r., RRD 78 (1991), s. 41; Dec. c. BRUNO z 26.06.1987 r., RRD 79 (1992), s. 447; Dec. c. PALESTRO z 16.07.1987 r., RRD 79 (1992), s. 506; Dec. c. COLAGIOVANNI z 9.04.1991 r., RRD 83 (1994), s. 232-233; Dec. c. DAVINO z 19.07.1991 r., RRD 83 (1994), s. 492-493.

Kolejną okolicznością przedmażeńską, która utrudnia udowodnienie wykluczenia dobra sakramentu, jest katolickie wychowanie kontrahenta, który mieszka w kraju katolickim, wzrasta w środowisku autentycznie religijnym, podziela stanowisko Kościoła nt. nierozzerwalności małżeństwa i nigdy nie odstąpił od prawidłowej nauki chrześcijańskiej o naturze małżeństwa⁷⁹. Wprawdzie nadzwyczaj trudne – jak podkreśla M.F. Pompemma – okazuje się dopuszczenie powzięcia pozytywnego aktu woli przeciwnego nierozzerwalności małżeństwa przez kogoś, kto otrzymał wychowanie katolickie i nigdy nie odrzucił doktryny Kościoła nt. istotnych przymiotów małżeństwa⁸⁰, nie oznacza to jednak, że osoba, która zna i podziela stanowisko Kościoła katolickiego w kwestii nierozzerwalności małżeństwa, nie jest zdolna do popełnienia symulacji zgody małżeńskiej, o jakiej jest mowa w kan. 1101 § 2 KPK/83⁸¹. W tym przypadku należy bezwzględnie zbadać i rozważyć wszystkie okoliczności dotyczące nupturienta oraz okoliczności małżeństwa bezpośrednio poprzedzające ceremonię zaślubin, w tym wszystkie te czynniki, które mogły wpłynąć na zmianę wewnętrznego nastawienia kontrahenta wobec drugiej strony. Nie wolno przy tym zapominać o dwóch presumpcjach sędziowskich, jakie w tego typu przypadkach wysuwają sędziowie Roty Rzymskiej. Według pierwszego z tych domniemań, należy przypuszczać, że w społeczeństwie w przeważającym stopniu katolickim i religijnym łatwiej o zwykły błąd co do nierozzerwalności małżeństwa niż taki, który determinuje wolę⁸². Jeśli mowa o drugiej z tych presumpcji, należy przyjąć, że im bardziej religijny i prawy jest

⁷⁹ Por. Dec. c. DAVINO z 18.02.1983 r., RRD 75 (1988), s. 35; Dec. c. POMPEDDA z 27.10.1984 r., RRD 76 (1989), s. 567; Dec. c. DAVINO z 28.01.1988 r., RRD 80 (1993), s. 28-29.

⁸⁰ Por. Dec. c. POMPEDDA z 27.10.1984 r., RRD 76 (1989), s. 567.

⁸¹ Jak zauważa D. Faltin, żywa wiara kontrahenta, jego niebudzące wątpliwości przekonania religijne i publiczne opowiadanie się przeciwko instytucji rozvodu cywilnego, nie muszą odwieść go od wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa. Por. Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., *Monitor Ecclesiasticus* 123 (1998) nr 3, s. 488.

⁸² Por. Dec. c. COLAGIOVANNI z 26.04.1983 r., RRD 75 (1988), s. 189.

nupturient, tym trudniej o przypuszczenie, że wykluczył on nierozzerwalność małżeństwa⁸³.

Pośród okoliczności z czasu trwania małżeństwa, które każą wątpić w słuszność tezy strony procesowej, która domaga się orzeczenia nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności, należy wymienić m.in. następujące: zamieszkanie stron pod jednym dachem, bezzwłoczne dopełnienie małżeństwa, realizacja wspólnych planów przedmałżeńskich i małżeńskich (budowa domu, zakup auta, wspólna działalność gospodarcza itp.), długie lata wspólnego, zasadniczo zgodnego życia małżeńskiego; dążenie domniemanego symulanta do zgody i natychmiastowego pokonania trudności małżeńskich; unikanie przez domniemanego symulanta sytuacji, które mogą doprowadzić małżeństwo do rozpadu i podejmowanie wysiłków, które zmierzają do zachowania życia małżeńskiego⁸⁴; chęć posiadania wspólnego potomstwa, posiadanie go i troska domniemanego symulanta o dzieci zrodzone z małżeństwa⁸⁵. W tym ostatnim przypadku jednak, jak zauważa D. Faltin, narodziny wspólnego potomstwa wcale nie muszą stać w sprzeczności z warunkowym wykluczeniem nierozzerwalności małżeństwa. Rozwiązanie węzła małżeńskiego bowiem nie jest tu traktowane jako pewne; przeciwnie, zależy ono od zaistnienia określonej okoliczności przyszłej i niepewnej⁸⁶.

5. Znaczenie dowodowe okoliczności sprawy

Jak zaznaczono wyżej, wnikliwa ocena wszystkich okoliczności, które mają bezpośredni związek z zaskarżonym małżeństwem, z przyczyną symulacji na czele, w istotnej mierze może pomóc poznać faktyczne nastawienie domniemanego symulanta do kontrahenta i samego

⁸³ Por. Dec. c. *PARISELLA* z 15.03.1984 r., RRD 76 (1989), s. 164; Dec. c. *PALESTRO* z 25.01.1989 r., RRD 81 (1994), s. 45.

⁸⁴ Por. Dec. c. *FIGURE* z 18.10.1965 r., SRRD 57 (1974), s. 679; Dec. c. *FALTIN* z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 77; Dec. c. *DEFILIPPI* z 5.12.2012 r., RRD 104 (2019), s. 368.

⁸⁵ Por. *Tamże*.

⁸⁶ Por. Dec. c. *FALTIN* z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 76.

małżeństwa⁸⁷, przyczynić się do zrozumienia właściwego sensu oświadczeń stron i zeznań świadków⁸⁸; trafnie określić znaczenie dowodowe niektórych środków dowodowych, racjonalnie wysunąć domniemania, które nie zostały ustanowione w ustawie. Co więcej, staranne rozważenie wspomnianych okoliczności sprawy może wspomóc sędziemu w uzyskaniu niezbędnej pewności moralnej co do wykluczenia istotnego przymiotu małżeństwa⁸⁹. Jeśli mowa o tej ostatniej, szczególnie istotnej funkcji okoliczności sprawy, wspomniane czynniki mogą nawet – przynajmniej, jak przyznaje D. Salvatori, w niektórych przypadkach – stanowić „główny argument, niekiedy nawet przesądzający (choć nie autonomiczny)”⁹⁰. Z zasady jednak – jak zastrzega I.B. Defilippi – w tego typu sprawach sądowych prawdę należy czerpać nie z jednego lub drugiego elementu, ale ze wszystkich zebranych środków dowodowych, traktowanych kumulatywnie, które rozważone w sposób logiczny mogą doprowadzić do rozwiązania kwestii domniemanej symulacji zgody małżeńskiej⁹¹.

References

Źródła

- Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983) pars II, s. 1-317. Tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Dec. c. AGUSTONI z 21.10.1983 r., RRD 75 (1988), s. 517-527.
- Dec. c. ALWAN z 28.06.2011 r., RRD 103 (2018), s. 328-339.
- Dec. c. AROKIARAJ z 12.03.2012 r., RRD 104 (2019).
- Dec. c. BOCCAFOLA z 5.03.1987 r., RRD 79 (1992).
- Dec. c. BOCCAFOLA z 5.07.1989 r., RRD 81 (1994).

⁸⁷ Por. Dec. c. HUBER z 12.02.2004 r., RRD 96 (2013), s. 119; Dec. c. VACCAROTTO z 14.06.2012 r., RRD 104 (2019), s. 192.

⁸⁸ Por. Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., RRD 89 (2002), s. 254-255.

⁸⁹ Por. Dec. c. MONIER z 23.11.2012 r., RRD 104 (2019), s. 345.

⁹⁰ W. GÓRALSKI, *Wykluczenie implicite dobra wierności w wyroku c. Salvatori z 24 stycznia 2018 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Sprawy nullitatis matrimonii w najnowszym orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2013-2019)*, Pelplin 2021, s. 102.

⁹¹ Por. Dec. c. DEFILIPPI z 5.12.2012 r., RRD 104 (2019), s. 360.

- Dec. c. BOCCAFOLA z 25.02.1993 r., RRD 85 (1996).
Dec. c. BOCCAFOLA z 21.11.2002 r., RRD 94 (2010).
Dec. c. BOTTONE z 13.03.1998 r., RRD 90 (2003), s. 239-250.
Dec. c. BOTTONE z 8.03.2012 r., RRD 104 (2019), s. 42-48.
Dec. c. BRUNO z 8.05.1987 r., RRD 79 (1992), s. 288.
Dec. c. BRUNO z 19.02.1984 r., RRD 76 (1989), s. 649-650.
Dec. c. BRUNO z 22.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 382.
Dec. c. BRUNO z 15.02.1985 r., RRD 77 (1990), s. 79.
Dec. c. BRUNO z 31.05.1985 r., RRD 77 (1990), s. 273.
Dec. c. BRUNO z 26.06.1987 r., RRD 79 (1992), s. 447.
Dec. c. BRUNO z 30.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 465.
Dec. c. BURKE z 16.12.1987 r., RRD 79 (1987), s. 736.
Dec. c. BURKE z 19.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 253.
Dec. c. BURKE z 18.05.1995 r., RRD 87 (1998), s. 253-254.
Dec. c. CABERLETTI z 17.12.2004 r., RRD 96 (2013), s. 900.
Dec. c. CABERLETTI z 3.12.2009 r., RRD 101 (2016), s. 326.
Dec. c. CIANI z 14.07.2004 r., RRD 96 (2013), s. 488.
Dec. c. CIANI z 18.02.2009 r., RRD 101 (2016), s. 4.
Dec. c. CIVILI z 20.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 438.
Dec. c. CIVILI z 23.10.1991 r., RRD 83 (1994), s. 573.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 9.04.1991 r., RRD 83 (1994), s. 230 i nn.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 26.04.1983 r., RRD 75 (1988), s. 189.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 26.06.1984 r., RRD 76 (1989), s. 423.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 20.07.1984 r., RRD 76 (1989), s. 488.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 27.05.1986 r., RRD 78 (1991), s. 346.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 15.01.1987 r., RRD 79 (1992), s. 22.
Dec. c. COLAGIOVANNI z 13.06.1989 r., RRD 81 (1994), s. 417-418.
Dec. c. CORSO z 14.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 233.
Dec. c. CORSO z 30.05.1990 r., RRD 82 (1994), s. 412-413.
Dec. c. DAVINO z 18.02.1983 r., RRD 75 (1988), s. 35.
Dec. c. DAVINO z 26.07.1984 r., RRD 76 (1989), s. 515.
Dec. c. DAVINO z 15.10.1987 r., RRD 79 (1992), s. 533.
Dec. c. DAVINO z 28.01.1988 r., RRD 80 (1993), s. 28.
Dec. c. DAVINO z 19.07.1991 r., RRD 83 (1994), s. 492-493.
Dec. c. DAVINO z 2.09.1993 r., RRD 85 (1996), s. 617.
Dec. c. DE JORIO z 17.11.1983 r., RRD 75 (1988), s. 627.
Dec. c. DE LANVERSIN z 30.07.1985 r., RRD 77 (1990), s. 429.
Dec. c. DE LANVERSIN z 4.06.1986 r., RRD 78 (1991), s. 367.
Dec. c. DE LANVERSIN z 15.06.1992 r., RRD 84 (1995), s. 352.
Dec. c. DE LANVERSIN z 5.10.1994 r., RRD 86 (1997), s. 438-439.
Dec. c. DEFILIPPI z 9.02.2000 r., RRD 92 (2006), s. 145.
Dec. c. DEFILIPPI z 25.07.2002 r., RRD 94 (2010), s. 477.
Dec. c. DEFILIPPI z 2.12.2004 r., RRD 96 (2013), s. 809.

- Dec. c. DEFILIPPI z 5.12.2012 r., RRD 104 (2019), s. 368.
Dec. c. DORAN z 15.02.1988 r., RRD 80 (1993), s. 98.
Dec. c. EWERS z 25.06.1966 r., SRRD 58 (1975), s. 442.
Dec. c. FALTIN z 9.04.1987 r., RRD 79 (1992), s. 257.
Dec. c. FALTIN z 30.10.1991 r., RRD 83 (1994), s. 695.
Dec. c. FALTIN z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 75.
Dec. c. FALTIN z 16.12.1992 r., RRD 84 (1995), s. 686.
Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., Monitor Ecclesiasticus 123 (1998) nr 3.
Dec. c. FALTIN z 9.04.1997 r., RRD 89 (2002), s. 254-255.
Dec. c. FIORE z 18.10.1965 r., SRRD 57 (1974), s. 675.
Dec. c. FIORE z 25.06.1983 r., RRD 75 (1988), s. 374.
Dec. c. FIORE z 17.11.1983 r., RRD 75 (1988), s. 628.
Dec. c. FIORE z 31.01.1984 r., RRD 76 (1989), s. 81.
Dec. c. FUNGHINI z 19.11.1985 r., RRD 77 (1990), s. 507.
Dec. c. FUNGHINI z 22.01.1986 r., RRD 78 (1991), s. 41.
Dec. c. FUNGHINI z 18.12.1991 r., RRD 83 (1994), s. 793 i nn.
Dec. c. FUNGHINI z 28.04.1993 r., RRD 85 (1996), s. 315-316.
Dec. c. FUNGHINI z 29.01.1997 r., RRD 89 (2002), s. 42-43.
Dec. c. GIANNECCHINI z 14.01.1982 r., RRD 74 (1987), s. 7.
Dec. c. GIANNECCHINI z 11.12.1984 r., RRD 76 (1989), s. 613.
Dec. c. GIANNECCHINI z 15.07.1986 r., RRD 78 (1991), s. 469.
Dec. c. GIANNECCHINI z 20.12.1986 r., RRD 78 (1991), s. 779.
Dec. c. GIANNECCHINI z 10.10.1989 r., RRD 81 (1994), s. 570.
Dec. c. GIANNECCHINI z 10.04.1992 r., RRD 84 (1995), s. 184-185.
Dec. c. GIANNECCHINI z 19.11.1993 r., RRD 85 (1996), s. 685.
Dec. c. GIANNECCHINI z 23.01.1996 r., Monitor Ecclesiasticus 123 (1998) nr 3, s. 424.
Dec. c. HUBER z 15.12.1994 r., RRD 86 (1997), s. 737.
Dec. c. HUBER z 27.01.2000 r., RRD 92 (2006), s. 118.
Dec. c. HUBER z 23.07.2003 r., RRD 95 (2012), s. 528.
Dec. c. HUBER z 12.02.2004 r., RRD 96 (2013), s. 119.
Dec. c. JARAWAN z 3.03.1983 r., RRD 75 (1988), s. 81.
Dec. c. JARAWAN z 26.05.1983 r., RRD 75 (1988), s. 319.
Dec. c. JARAWAN z 23.02.1987 r., RRD 79 (1992), s. 56.
Dec. c. JARAWAN z 1.04.1987 r., RRD 79 (1992), s. 207.
Dec. c. JARAWAN z 30.09.1987 r., RRD 79 (1992), s. 525.
Dec. c. JARAWAN z 29.04.1992 r., RRD 84 (1995), s. 217.
Dec. c. MASALA z 15.03.1983 r., RRD 75 (1988), s. 109.
Dec. c. MONIER z 23.11.2012 r., RRD 104 (2019), s. 345.
Dec. c. PARISELLA z 15.03.1984 r., RRD 76 (1989), s. 164.
Dec. c. PALESTRO z 16.07.1987 r., RRD 79 (1992), s. 506.
Dec. c. PALESTRO z 26.10.1988 r., RRD 80 (1993), s. 566 i nn.
Dec. c. PALESTRO z 26.07.1989 r., RRD 81 (1994), s. 551.
Dec. c. PALESTRO z 25.01.1989 r., RRD 81 (1994), s. 45.

- Dec. c. PALESTRO z 5.04.1989 r., RRD 81 (1994), s. 238.
Dec. c. PALESTRO z 19.02.1992 r., RRD 84 (1995), s. 65-66.
Dec. c. PALESTRO z 26.05.1993 r., RRD 85 (1996), s. 416.
Dec. c. PINTO z 24.11.1975 r., SRRD 67 (1986), s. 656.
Dec. c. PINTO z 14.11.1986 r., RRD 78 (1991), s. 626.
Dec. c. PINTO z 27.03.2009 r., RRD 101 (2016), s. 37.
Dec. c. POMPEDDA z 27.10.1984 r., RRD 76 (1989), s. 567.
Dec. c. POMPEDDA z 21.04.1986 r., RRD 78 (1991), s. 301.
Dec. c. POMPEDDA z 11.04.1988 r., RRD 80 (1993), s. 194-195.
Dec. c. POMPEDDA z 20.11.1989 r., RRD 81 (1989), s. 687-688.
Dec. c. RAAD z 5.02.1981 r., *Monitor Ecclesiasticus* 106 (1981) nr 2.
Dec. c. RAGNI z 23.06.1987 r., RRD 79 (1992), s. 384-385.
Dec. c. SABATTANI z 26.04.1963 r., SRRD 55 (1972), s. 283.
Dec. c. SABLE z 18.11.1999 r., RRD 91 (2005), s. 679-680.
Dec. c. SERRANO RUIZ z 27.01.1984 r., RRD 76 (1989), s. 57.
Dec. c. SERRANO RUIZ z 6.12.1988 r., RRD 80 (1993), s. 725.
Dec. c. SERRANO RUIZ z 13.12.1991 r., RRD 83 (1994), s. 780.
Dec. c. SERRANO RUIZ z 15.01.1993 r., RRD 85 (1996), s. 16.
Dec. c. STANKIEWICZ z 27.11.1986 r., RRD 78 (1991), s. 674-675.
Dec. c. STANKIEWICZ z 19.05.1988 r., RRD 80 (1993), s. 329.
Dec. c. STANKIEWICZ z 17.12.1993 r., RRD 85 (1996), s. 783.
Dec. c. TURNATURI z 14.05.2009 r., RRD 101 (2016), s. 98.
Dec. c. VACCAROTTO z 14.06.2012 r., RRD 104 (2019), s. 192.
FRANCISCUS, *Lettera apostolica motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus*, quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-967.
IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Romanae Rotae iudices habita*, AAS 88 (1996), s. 773-777.
IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae praelatos auditores coram admissos*, AAS 78 (1986), s. 921-925.
IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotam Romanam habita*, AAS 96 (2004), s. 348-352. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej „Odkryć na nowo prawdę, dobro i piękno małżeństwa”*, 29.01.2004, *L'Osservatore Romano* 4 (262) (2004).
PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas Connubii*, 25.01.2005, *Communicationes* 37 (2005), s. 11-92.

Literatura

- BAÑARES J.I., *Simulación y error-ignorancia*, w: J.I. BAÑARES (red.), *Simulación matrimonial en el derecho canónico*, Pamplona 1994, s. 139-160.

- GÓRALSKI W., *Wpływ idei prorozwodowych na wolę nupturienta. Uwagi do wyroku Roty Rzymskiej c. De Lanversin z 5 X 1994 r. z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK)*, Ius Matrimoniale 3 (9) (1998), s. 199-206.
- GÓRALSKI W., *Wykluczenie implicite dobra wierności w wyroku c. Salvatori z 24 stycznia 2018 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Sprawy nullitatis matrimonii w najnowszym orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2013-2019)*, Pelplin 2021.
- GÓRALSKI W., *Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa w świetle wyroków Roty Rzymskiej: c. Giannecchini z 23 stycznia 1996 r. (non constare de nullitate) oraz c. Faltin z 9 kwietnia 1997 r. (constare de nullitate)*, Ius Matrimoniale 4 (10) (1999), s. 227-238.
- GÓRALSKI W., *Wykluczenie nierozzerwalności w sprawie o nieważność małżeństwa rozstrzygniętej wyrokiem definitywnym Roty Rzymskiej c. Faltin z 19.02.1992 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000.
- KRAJCYŃSKI J., „*Probationum regina*” w procesie o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa, w: M. RÓŻAŃSKI, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Prawo w służbie małżeństwu i rodzinie. Księga jubileuszowa dedykowana ks. prof. dr. hab. Ryszardowi Sztymmlerowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, Olstyn 2018.
- KRAJCYŃSKI J., *Badanie okoliczności, które pomagają ustalić myślenie i wolę domniemanego symulanta w sprawach o nieważność małżeństwa ob exclusionem indissolubilitatis*, Ius Matrimoniale 32 (2021) nr 2, s. 21-48.
- KRAJCYŃSKI J., *Domniemania sędziowskie w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa*, w: W. IRKA (red.), *Vir Ecclesiae deditus. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego*, Wrocław 2011.
- KRAJCYŃSKI J., *Dowód z dokumentów w procesie o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa*, w: A. ZAKRĘTA, A. SOSNOWSKI (red.), *Servabo legem Tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, Kraków 2013, s. 293-306.
- KRAJCYŃSKI J., *Dowód z dokumentów w procesie o nieważność małżeństwa z tytułu wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa*, w: A. ZAKRĘTA, A. SOSNOWSKI (red.), *Servabo legem Tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, Kraków 2013.
- KRAJCYŃSKI J., *Les présomptions du juge dans les causes de nullité de mariage ob exclusionem indissolubilitatis*, w: „*Iustitia et iudicium*”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di KOWAL J., LLOBELL J., *Studi Giuridici LXXXIX*, Libreria Editrice Vaticana 2010, vol. II.

- KRAJCZYŃSKI J., *Mentalność prorozwodowa a procesy małżeńskie*, w: G. LESZCZYŃSKI (red.), *Procesy i procedury: nowe wyzwania. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego w dniu 22 października 2015 r.*, Warszawa 2015.
- MINGARDI M., *Mentalità divorzistica ed esclusione dell'indissolubilità*, w: H. FRANCESCHI, M.A. ORTIZ (red.), *Ius et matrimonium. Temi di diritto matrimoniale e processuale canonico*, Roma 2015.
- PAWLUK T., *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 105.
- POMPEDDA M.F., *Il valore probativo delle dichiarazioni delle parti nella nuova giurisprudenza della Rota Romana*, *Ius Ecclesiae* 5 (1993).
- SALAVERRIA M.I.A., *Mentalidad divorcista y consentimiento matrimonial*, Salamanca 1982.
- STANKIEWICZ A., *Dowód z dokumentów przy symulacji zgody małżeńskiej*, *Prawo Kanoniczne* 24 (1981) nr 1-2, s. 163-174.
- VIANI M., *La simulazione del consenso*, w: P. MONETA (red.), *Matrimonio e giustizia nella Chiesa locale. L'esperienza giudiziaria del Tribunale Regionale Etrusco*, Pisa 1989, s. 84-92.

Nota o autorze

- ks. Jan Krajczyński** – kapłan diecezji płockiej, doktor habilitowany nauk prawnych, specjalista prawa kanonicznego i prawa wyznaniowego, kierownik Zakładu Prawa o Posłudze Nauczania w Instytucie Prawa Kanonicznego na WPK UKSW, wiceoficjał Sądu Biskupiego w Płocku.